

Handbok för nämndemän

HANDBOK 4 · KAPITEL 14–16

Olika måltyper

**Kunskap, omdöme och ansvar
i den dömande uppgiften.**

Illustrerad utgåva · 8 oktober 2026

Innehåll

14. Brottmål, skuldfrågan och påföljden	4
15. Tvistemål och andra måltper där nämndemän deltar	9
16. Förvaltningsrättens nämndemannauppdrag	14

Läs ett kapitel i taget.
Återvänd till frågorna
inför nästa tjänstgöring.

Om handboken

Du går in i rättssalen med samma ansvar som tidigare men frågan kan vara en annan. En dag gäller det en påstådd brottslig gärning. En annan dag gäller det ett barns boende eller en myndighets beslut om vård eller ersättning.

Handbok 4 ger en praktisk orientering i de måltypen där nämndemän medverkar. Kapitel 14–16 förklarar vad du behöver uppmärksamma i brottmål, vissa familjemål och förvaltningsmål.

Boken är en översikt. Beviskrav, utredningsansvar, rättens sammansättning och möjligheten att besluta varierar. Be därför alltid om en genomgång av de regler som gäller för det aktuella målet.

Målet är att du ska känna igen rätt fråga och kunna be om rätt förklaring. Fördjupning om bevisvärdering finns i handbok 2 och om överläggning och omröstning i handbok 3.

Alla situationer och exempelformuleringar är påhittade om inte en angiven källa uttryckligen beskrivs. Råd, kontrollfrågor och illustrationer är pedagogiskt stöd. De ersätter inte domstolens utbildning eller instruktioner.

Lagrum och källrubriker är klickbara. Framställningen avser rättsläget den 8 oktober 2026. Författningssidor kan även visa framtida lydelse. Läs den lydelse som gäller när du tjänstgör.

Kapitel 14 · Brott mål, skuldfrågan och påföljden

Börja med det som påstås

Den tilltalade medger att ett bråk har inträffat men förnekar att ha slagit. En person har skadats. Rätten ska nu pröva vad just den tilltalade kan hållas ansvarig för.

Utgå från åklagarens gärningsbeskrivning. Den anger vilken handling som åtalet gäller. Högsta domstolen beskriver hur åklagaren ska styrka de omständigheter som ligger till grund för ansvaret. Fråga vilka delar av påståendet som är omstridda.

Håll isär att en händelse inträffat, att en viss person utfört den och att lagens krav för brottet är uppfyllda. En skada säger exempelvis inte ensam vem som orsakade den eller med vilken avsikt.

Gör gärna en enkel struktur för lyssnandet. Vad påstås ha hänt? Vilka uppgifter stöder det? Vilka uppgifter talar emot? Vad behöver förklaras? Strukturens syfte är att hjälpa dig följa prövningen.

Rätten prövar den gärning åtalet gäller. Den är inte bunden av åklagarens rättsliga beteckning på samma sätt. Be ordföranden klargöra gränsen om en annan brottsrubricering diskuteras. Se 30 kap. 3 § rättegångsbalken.

Nyckelbudskap

Pröva den konkreta gärningen och förutsättningarna för ansvar.

Kapitel 14 · Brottmål, skuldfrågan och påföljden

Skuld kräver tillräcklig bevisning

Du tycker att den tilltalades berättelse är osannolik. Samtidigt ser du svagheter i bevisningen för åtalet. De två iakttagelserna behöver bedömas var för sig.

Åklagaren har bevisbördan för åtalet. För en fällande dom ska det vara ställt utom rimligt tvivel att den tilltalade begått gärningen. Den tilltalade behöver inte bevisa sin oskuld. Högsta domstolen förklarar detta i mål B 2354-22.

En brist i den tilltalades förklaring fyller inte automatiskt en lucka i åklagarens bevisning. Börja med att pröva styrkan i den bevisning som åberopas för åtalet. Bedöm sedan invändningarnas betydelse i sitt sammanhang.

Ett påhittat exempel är en osäker identifiering efter ett mycket kort möte. Fråga vilket stöd som finns för att rätt person pekats ut och om andra rimliga förklaringar har behandlats. Misstanken kan vara stark utan att beviskravet är uppfyllt.

I skuldfrågan kan även exempelvis uppsåt, oaktsamhet eller nödvärn få betydelse. Be om en förklaring av reglerna i det aktuella målet. Överför inte ett tidigare måls bevisfrågor till ett nytt utan att kontrollera förutsättningarna.

Praktisk fråga

"Vilket underlag visar att just den här delen av åtalet är bevisad?"

Kapitel 14 · Brott mål, skuldfrågan och påföljden

När frågan gäller påföljd

Rätten har kommit fram till ansvar. Nu diskuteras brottets allvar och vilken påföljd som ska väljas. Du behöver följa ett nytt led i prövningen.

Straffvärde handlar om hur allvarlig den konkreta brottsligheten är. Straffmätning och påföljdsval är närliggande men olika frågor. Be ordföranden förklara stegen och vilka omständigheter som enligt lagen får påverka dem.

Sveriges Domstolar beskriver flera påföljder, bland annat böter, fängelse, villkorlig dom och skyddstillsyn. För unga och vid vissa vårdbehov finns särskilda regler. Påföljden väljs inom rättsordningens ramar.

Personutredningen kan innehålla uppgifter om livssituation, tidigare brottslighet och förutsättningar för en viss påföljd. Fråga vilka uppgifter som har rättslig betydelse. Låt inte medkänsla eller irritation ensamt styra valet.

Ett påhittat exempel är ett förslag om samhällstjänst. Då behöver rätten klargöra de rättsliga och praktiska förutsättningarna. Din uppgift är att förstå förslaget och delta i bedömningen, inte att gissa hur en insats skulle fungera.

Nyckelbudskap

Skuldfrågan och påföljdsfrågan behöver var sin genomtänkta prövning.

Kapitel 14 · Brottömål, skuldfrågan och påföljden

Även andra frågor ska avgöras

Åklagaren är färdig. Men ett skadeståndskrav, ett beslag och ersättning till försvararen återstår. Dagens mål rymmer mer än skuld och straff.

Be om en översikt över de frågor som återstår. Skadestånd är ett civilrättsligt anspråk. Det kan behöva prövas även om ansvarsfrågan redan är avgjord. Förverkande, häktning och andra frågor har egna förutsättningar.

Skilj mellan vad en part begär och vad som rättsligt kan beslutas. Ett begärt belopp behöver inte vara det belopp rätten ska döma ut. Fråga hur grunden och beräkningen ser ut och vad parterna har invänt.

Låt en sammanfattning av målet sluta med tydliga ställningstaganden i varje avgörande del. Om du instämmer i skuldfrågan men inte i en annan fråga, säg det. Då kan den oenigheten hanteras korrekt.

Du behöver inte lära dig alla regler om påföljder och följdfrågor från denna översikt. Använd den för att upptäcka när du behöver en förklaring. Be ordföranden visa hur prövningen knyts till den gällande lagen och det aktuella underlaget.

Att ta med sig

Ett fullständigt avgörande kräver att alla frågor som ska beslutas blir behandlade.

Kapitel 14

Källor och eftertanke

Högsta domstolen, mål B 2354-22

Gärningsbeskrivning, bevisbörda och beviskrav.

Rättegångsbalken, 30 kap. 2–3 §§ och 29 kap.

Underlag, åtalsram och omröstning.

Brottsbalken, 29–32 kap.

Straffmätning, påföljdsval och särskilda påföljder.

Sveriges Domstolar, Straff och påföljder

Översikt över olika påföljder.

Frågor för eftertanke

- Har du hållit skuld och påföljd åtskilda?
- Vilken del av åtalet behöver särskilt bevisstöd?
- Vilka andra frågor återstår att avgöra?

Källorna är kontrollerade den 8 oktober 2026. Praktiska råd och påhittade exempel är handbokens pedagogiska stöd.

Kapitel 15 · Tvistemål och andra måltyp där nämndemän deltar

Nämndemän i vissa tvistemål

Dagens förhandling gäller ett barns boende. Nästa vecka kan ett brottmål vara aktuellt. Uppgiften är fortfarande att döma men prövningen har ett annat innehåll.

Nämndemän deltar inte generellt i alla tvistemål. I tingsrätt handlar deltagandet främst om vissa familjemål, exempelvis tvister om vårdnad, boende och umgänge. Domstolens sammansättning beror på måltypen och hur målet handläggs.

Sveriges Domstolar anger att en huvudförhandling om vårdnad, boende och umgänge kan hållas med en juristdomare ensam eller med en juristdomare och tre nämndemän. Be om en introduktion till vad som ska prövas just den dagen.

Vanliga avtalstvister och betalningskrav avgörs normalt utan nämndemän. Det betyder att du inte ska utgå från att varje civilrättslig fråga har samma arbetssätt som de familjemål du möter.

De rättsliga reglerna om sammansättning finns bland annat i äktenskapsbalken och föräldrabalken. Din praktiska utgångspunkt är att först förstå måltypen, parternas begäran och vilken fråga rätten har framför sig.

Nyckelbudskap

Ta reda på vilken måltyp du tjänstgör i och vad som faktiskt ska avgöras.

Kapitel 15 · Tvistemål och andra måltyp där nämndemän deltar

Barnets bästa i centrum

Föräldrarna beskriver konflikten från varsitt håll. Båda vill övertyga rätten. Barnets situation behöver hållas synlig genom hela prövningen.

I frågor om vårdnad, boende och umgänge ska barnets bästa vara avgörande. Barnets åsikter ska ges betydelse efter ålder och mognad. De rättsliga utgångspunkterna finns i 6 kap. 2 a–2 b §§ föräldrabalken.

Undersök hur uppgifterna knyter an till barnets konkreta behov och situation. Vad vet rätten om trygghet, vardag och eventuella risker? Vad kommer från en förälder och vad har stöd i annan utredning?

Ett påhittat exempel är två föräldrar som båda framhåller att deras hem är bäst. Be om underlag för hur barnet påverkas av de möjliga lösningarna. En välformulerad vuxen berättelse säger inte ensam vad som är bäst för barnet.

Var uppmärksam på uppgifter om våld, hot eller andra risker. Fråga hur sådana uppgifter ska prövas enligt gällande regler. Prövningen får inte bli en allmän tävling om vem av föräldrarna som verkar mest sympatisk.

Praktisk fråga

”Vad betyder det här alternativet för just detta barn?”

Kapitel 15 · Tvistemål och andra måltyp där nämndemän deltar

Förstå utredningen och yrkandena

Du läser en sammanfattning av en vårdnadsutredning. Rekommendationen är tydlig men du vill förstå hur den har kommit fram.

En utredning kan ge viktigt stöd för prövningen. Fråga vilka observationer, samtal och uppgifter slutsatsen vilar på. Håll isär redovisade fakta, bedömningar och rekommendationer. Rätten behöver göra den rättsliga prövningen.

Parternas yrkanden beskriver vad de begär att domstolen ska besluta. I familjemål kan flera frågor finnas samtidigt. Be att få vårdnad, boende och umgänge förklarade var för sig om deras betydelse är oklar.

Domstolen har ett särskilt ansvar för utredningen i mål om vårdnad, boende och umgänge, se 6 kap. 19 § föräldrabalken. Det innebär inte att du själv ska kontakta skola, anhöriga eller andra utanför rättens handläggning.

Om underlaget tycks sakna något avgörande, lyft frågan till ordföranden. Beskriv vilken osäkerhet det skapar. Fråga om ytterligare utredning behövs och hur den i så fall ska tas in så att parterna kan bemöta den.

Nyckelbudskap

En rekommendation behöver förstås och prövas innan du instämmer.

Kapitel 15 · Tvistemål och andra måltyp där nämndemän deltar

Varje mål behöver rätt regler

Efter flera brottmål känns en familjetvist ovan. Det är lätt att använda välbekanta ord och minnesregler. Stanna upp och kontrollera att de passar.

Tvistemål följer andra regler än brottmål i flera avseenden. Bevisbörda och beviskrav måste klargöras för den fråga som prövas. Be ordföranden beskriva vad som behöver visas och hur osäkerhet ska hanteras.

Omröstningen skiljer sig också. Vid två mot två i tvistemål blir i regel den mening som ordföranden stöder gällande. Regeln om den lindrigaste meningen i brottmål ska inte användas som en allmän regel för familjemål.

Nämndemän kan även tjänstgöra i hovrätt och i förvaltningsdomstol. Sammansättningen och arbetsformen varierar. Din egen erfarenhet från tingsrätt är värdefull men behöver kompletteras med den nya domstolens instruktioner.

Avsluta gärna introduktionen till en ny måltyp med tre frågor. Vad är rättens uppgift här? Vilket underlag ska användas? Vilka regler skiljer sig från det jag känner sedan tidigare? Då får du en användbar grund för dagen.

Att ta med sig

En van nämndeman behöver också fråga när måltypen förändras.

Kapitel 15

Källor och eftertanke

Sveriges Domstolar, Vårdnad, boende och umgänge

Handläggning och rättens sammansättning.

Föräldrabalken, 6 kap. 2 a–2 b och 19 §§ samt 20 kap. 1 §

Barnets bästa, utredning och sammansättning.

Äktenskapsbalken, 14 kap. 17 §

Nämndemän i vissa familjemål.

Rättegångsbalken, 16 kap.

Omröstning i tvistemål.

Frågor för eftertanke

- Hur håller du barnets situation synlig?
- Kan du skilja en utrednings uppgifter från dess rekommendation?
- Vilken regel behöver förklaras inför en ny måltyp?

Källorna är kontrollerade den 8 oktober 2026. Praktiska råd och påhittade exempel är handbokens pedagogiska stöd.

Kapitel 16 · Förvaltningsrättens nämndemannauppdrag

När akten kommer i förväg

Du får handlingar inför tjänstgöringen. De beskriver ett myndighetsbeslut och en enskild persons invändningar. Ditt arbete börjar innan ni samlas.

I förvaltningsdomstol får nämndemän i regel material i förväg. Sveriges Domstolar betonar därför förberedelsen. Läs enligt domstolens instruktioner och avsätt tid så att du hinner förstå både frågan och de viktigaste uppgifterna.

Börja med vad som ska prövas. Vilket beslut eller vilken ansökan gäller målet? Vad vill den enskilde eller myndigheten att rätten ska besluta? Vilka skäl anges? Sedan kan du läsa underlaget med en tydligare riktning.

Anteckna korta frågor och hänvisningar till de delar du behöver diskutera. Undvik att bara markera mycket text. Ett stödord som "vilken tidsperiod?" eller "vad visar läkarintyget?" hjälper dig att återvända till det som är oklart.

En preliminär uppfattning kan hjälpa läsningen men behöver vara öppen. Föredragningen, en förhandling och kollegornas frågor kan förändra bedömningen. Du ska komma förberedd och samtidigt vara beredd att ompröva.

Nyckelbudskap

Läs för att förstå frågan och hitta det som behöver prövas.

Kapitel 16 · Förvaltningsrättens nämndemannauppdrag

Många mål och olika frågor

Ett mål kan gälla ersättning från en myndighet. Ett annat gäller tvångsvård. Samma domstol kan därmed möta mycket olika livssituationer.

Förvaltningsdomstolar prövar bland annat myndighetsbeslut och särskilda ansökningar. Nämndemän medverkar i många mål men inte i alla. Sammansättningen regleras i lagen om allmänna förvaltningsdomstolar och ibland i särskild lag.

I överklagade myndighetsbeslut blir den beslutande myndigheten normalt motpart. I andra måltyp, som ansökningar om tvångsvård, ser upplägget annorlunda ut. Be att få parternas roller och rättens uppgift förklarade.

Ett ingripande beslut kan få stora följder för hälsa, familj eller försörjning. Det gör det viktigt att förstå vilka villkor lagen ställer. Att ett beslut känns angeläget eller att en person behöver hjälp är inte i sig tillräckligt.

Fråga vad rätten faktiskt kan besluta inom målet. Domstolen kan inte alltid lösa hela den livssituation som kommer fram. En tydlig avgränsning hjälper dig att pröva rätt fråga utan att förlora förståelsen för den enskilde.

Praktisk fråga

"Vilka lagkrav måste vara uppfyllda för den här åtgärden?"

Kapitel 16 · Förvaltningsrättens nämndemannauppdrag

Föredragning och förhandling

Målet föredras utan att parterna är i rummet. En jurist går igenom akten och föreslår en utgång. Du behöver pröva underlaget även i denna arbetsform.

Förfarandet är i grunden skriftligt. En muntlig förhandling kan komplettera materialet. Det framgår av 9 § förvaltningsprocesslagen. Avgörandet ska bygga på handlingarna och det som annars förekommit i målet enligt 30 §.

En föredragning ger struktur och förklaringar men befriar dig inte från den egna bedömningen. Be om en hänvisning när en slutsats inte är tydlig för dig. "Vilken uppgift i akten stöder den bedömningen?"

Vid en muntlig förhandling kan parterna förklara och komplettera. Lyssna efter vad som ändrar eller klargör det skriftliga underlaget. Förhandlingen innebär inte att den övriga akten saknar betydelse.

Om någon uttrycker sig kortfattat, tvekar eller har svårt att svara, dra inte för snabba slutsatser. Språk, hälsa och situationens allvar kan påverka framställningen. Lyft behov av förtydligande, tolk eller paus genom ordföranden.

Nyckelbudskap

Pröva både den skriftliga grunden och det som tillkommer.

Kapitel 16 · Förvaltningsrättens nämndemannauppdrag

Utredning, självständighet och beslut

Myndighetens bedömning ser välordnad ut. Den enskildes invändning är kort och handskriven. Framställningarnas form säger inte vem som har rätt.

Rätten ska se till att målet är tillräckligt utrett enligt 8 § förvaltningsprocesslagen. Bevisbörda och beviskrav varierar mellan måltyp. Fråga vilka krav som gäller och vad som behöver klargöras innan ni kan avgöra saken.

Undvik att behandla myndighetens beskrivning som självklar utgångspunkt för alla fakta. Undersök vad uppgifterna bygger på och hur invändningarna har bemötts. Samma omsorg behövs när den enskilde lämnar en övertygande berättelse.

Vid överläggningen har du en egen dömande uppgift. Säg var du instämmer och vad du fortfarande undrar över. Om olika meningar finns behöver omröstningsreglerna för måltypen klargöras, se handbok 3, kapitel 12.

Förberedelsen och överläggningen innebär tillgång till känsliga handlingar. Följ domstolens instruktioner om förvaring, digital åtkomst och hantering efter tjänstgöringen. Rätten att läsa i uppdraget är ingen rätt att använda materialet privat.

Att ta med sig

Förbered dig noggrant och pröva myndighetens och den enskildes skäl självständigt.

Kapitel 16

Källor och eftertanke

Sveriges Domstolar, Roll och uppgift

Förberedelser och nämndemannens arbete i förvaltningsdomstol.

Förvaltningsprocesslagen, 7 a, 8–9 och 30 §§

Parter, utredningsansvar, förhandling och beslutsunderlag.

Lagen om allmänna förvaltningsdomstolar, 17–18 och 26 §§

Sammansättning och omröstning.

Högsta förvaltningsdomstolen, mål 5508-24

Måltypens betydelse för omröstningsreglerna.

Frågor för eftertanke

- Har du läst materialet med en tydlig fråga?
- Vad behöver klargöras vid föredragningen?
- Vilka uppgifter behöver säker hantering efteråt?

Källorna är kontrollerade den 8 oktober 2026. Praktiska råd och påhittade exempel är handbokens pedagogiska stöd.

Din plats i rätten gör skillnad.

Kunskap hjälper dig att förstå.
Omdöme hjälper dig att pröva.
Ansvar hjälper dig att handla.

Handboken är skriven och utgiven av Nämndemannapodden.se, en kunskapsverksamhet inom ramen för Södertörns Nämndemannaförening. Texterna bygger på Veckobrevet för nämndemän och Nämndemannapodden samt de referenser som anges i handboken.

Prenumerera utan kostnad på Nämndemannapodden.se för att få Veckobrevet för nämndemän och Nämndemannapodden varje vecka. Fortsätt att utvecklas i ditt uppdrag.

Webb, Nämndemannapodden.se och sodertornnmf.se

E-post, sodertornnf@nmrf.se

Illustrationerna är symboliska och AI-genererade.